

Agata Zymunt*

MISJA: DZIECKO. KOBIETY I MĘŻCZYŹNI WOBEC RODZICIELSTWA I PROKREACJI

MISSION: CHILD. WOMEN AND MEN TOWARDS PARENTHOOD AND PROCREATION

ABSTRACT: The aim of the paper is to present the results of research on the determinants of reproductive plans and decisions conducted among women and men. The research was carried out in 2016 on a sample of 1,000 inhabitants of the Śląskie Voivodeship, aged 18-39. The survey method was used to conduct them, using the questionnaire interview technique. The presented analyzes are focused on answering questions concerning reproductive plans of women and men, the reasons why they have or want to have children, as well as the effort that they are willing to take in order to implement their plans related to having and raising children. The aim of the comparison of opinions and declarations of women and men at reproductive age is to contribute to the discussion around possible differences in the approach to parenthood and factors determining the decisions on having children. Research results show that having children and being a parent is important for both women and men. However, there are some differences in the reasons why men and women want to be parents. In addition, women are willing to slightly greater sacrifices and efforts aimed at implementing reproductive plans than men.

KEYWORDS: parenthood, procreation, fertility, women, men.

ABSTRAKT: Artykuł prezentuje wyniki badań dotyczących uwarunkowań planów i decyzji prokreacyjnych przeprowadzonych wśród kobiet i mężczyzn zamieszkujących województwo śląskie. Badania zostały zrealizowane w 2016 roku na próbie 1000 mieszkańców województwa śląskiego, będących w wieku 18-39 lat. Do ich przeprowadzenia wykorzystano metodę sondażu, przy zastosowaniu techniki wywiadu kwestionariuszowego. Zaprezentowane analizy są ukierunkowane na udzielenie odpowiedzi na pytania o plany prokreacyjne kobiet i mężczyzn, o powody, dla których mają lub chcą mieć dzieci, a także o działania, które są skłonni podjąć w celu realizacji swoich planów związanych z posiadaniem i wychowaniem dzieci. Porównanie opinii i deklaracji kobiet i mężczyzn, będących w wieku właściwym dla prokreacji, ma stanowić przyczynek do dyskusji wokół ewentualnych różnic w podejściu do rodzicielstwa oraz czynników determinujących decyzje dotyczące posiadania dzieci. Wyniki badań pozwalają stwierdzić, że posiadanie potomstwa i bycie rodzicem jest ważne zarówno dla kobiet, jak i dla mężczyzn. Można jednak zauważyć pewne zróżnicowanie powodów, dla których kobiety i mężczyźni chcą być rodzicami. Ponadto to kobiety skłonne są do nieco większych wyrzeczeń i wysiłków ukierunkowanych na realizację planów prokreacyjnych niż mężczyźni.

SŁOWA KLUCZOWE: rodzicielstwo, prokreacja, dzietność, kobiety, mężczyźni.

Jak twierdzi Jan Paradysz, urodzenie dziecka jest na ogół rezultatem świadomej decyzji rodzicielskiej. Dziecko dostarcza rodzicom satysfakcji, jest źródłem zaspokojenia potrzeb psychicznych, zaspokaja też wiele innych potrzeb materialnych i niematerialnych (Paradysz za Skrętowicz 1992, s. 53). Rodzicielstwo jest więc na ogół postrzegane jako

* **Agata Zymunt**, dr – Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Socjologii; e-mail: agata.zymunt@us.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9135-491X>.

doświadczenie wyjątkowe, cenne i pożądane (Sobotka, Beaujouan 2014, s. 2). Mimo to od trzech dekad dzietność w Polsce nie osiąga poziomu prostej zastępowalności pokoleń – liczba urodzeń nie zapewnia ciągłości reprodukcji ludności, co istotnie przyczynia się do depopulacji.

W tym kontekście szczególnie ważna staje się refleksja nad uwarunkowaniami planów i decyzji prokreacyjnych, rozpoznanie powodów, dla których ludzie decydują się na posiadanie dzieci bądź na bezdzietność. Socjologiczna analiza tego problemu staje się pełniejsza, jeśli zostanie w niej uwzględniony kontekst płci, jako że decyzje dotyczące posiadania dziecka są podejmowane zarówno przez kobiety, jak i mężczyzn (McDonald 2000, s. 428). Ponadto to – między innymi – w erozji patriarchalnego modelu rodziny, z którym wiąże się odchodzenie od tradycyjnego podziału ról, upatruje się powodów ograniczania liczby urodzeń.

Niniejszy artykuł prezentuje wyniki badań dotyczących uwarunkowań planów i decyzji dotyczących rodzicielstwa przeprowadzonych wśród mieszkańców województwa śląskiego. Porównane opinie i deklaracji kobiet i mężczyzn będących w wieku właściwym dla prokreacji¹ ma stanowić przyczynek do dyskusji wokół ewentualnych różnic w podejściu do rodzicielstwa oraz czynników determinujących decyzje dotyczące posiadania dzieci.

Prokreacja i rodzicielstwo – między społecznym obowiązkiem a indywidualnym wyborem

Plany związane z posiadaniem dzieci oraz decyzje dotyczące rodzicielstwa stanowią temat społecznie ważny, obecny w debatach publicznych i szeroko dyskutowany na różnych forach. Jest tak, ponieważ mimo że decyzje prokreacyjne podejmowane są indywidualnie, a ich uwarunkowania w przypadku każdego z (potencjalnych) rodziców są złożone i w swej złożoności niepowtarzalne, to jednak można dostrzec pewne

¹ Jakkolwiek biologiczna zdolność do rozrodu jest cechą indywidualną i może dotyczyć osób w różnym wieku, to jednak na gruncie demografii ogranicza się populację kobiet w tzw. wieku rozrodczym do tych, których wiek mieści się w przedziale od 15. do 49. roku życia. Ograniczenie to nie dotyczy mężczyzn. Aby uzyskać opinie osób, które faktycznie podejmują samodzielne decyzje prokreacyjne, zdecydowano o zawężeniu grupy badanych do populacji osób pełnoletnich. Dodatkowo grupę respondentów ograniczono do osób, które nie ukończyły 40. roku życia, co zostało podyktowane tym, że urodzenia w grupie kobiet w wieku 40. i więcej lat stanowią marginalny odsetek urodzeń żywych – 3,0% w 2018 r. (GUS 2019). Można zatem przyjąć, że zdecydowana większość kobiet realizuje swoje plany prokreacyjne przed 40. rokiem życia. Problematyka badawcza określona w realizowanym projekcie silnie koncentrowała się na zagadnieniu planowania prokreacji, co zdecydowało o przyjęciu założenia, zgodnie z którym „wiek właściwy dla prokreacji” obejmuje przedział od 18. do 39. roku życia. Należy przy tym ponownie zaznaczyć, że ograniczenie rozrodczości związane z wiekiem dotyczy kobiet, niemniej jednak w celu dokonania porównań opinii kobiet i mężczyzn zdecydowano o włączeniu do badań mężczyzn w tym samym wieku.

uniwersalne tendencje związane z realizacją planów rodzicielskich, warunkujące obserwowane obecnie zjawiska i procesy demograficzne związane z reprodukcją ludności.

Najogólniej ujmując, Polska, podobnie jak inne kraje Europy, doświadcza przemian, które Ron Lesthaeghe oraz Dirk van de Kaa opisali w koncepcji drugiego przejścia demograficznego (Van de Kaa 1987; Van de Kaa 2003; Lesthaeghe 2010; Lesthaeghe 2014). Model przemian rodziny scharakteryzowany przez autorów uwzględnia – między innymi – opóźnianie tworzenia związków i rodzenia pierwszego dziecka, spadek płodności, deinstytucjonalizację i destabilizację rodziny. Skutkuje to trwałym obniżaniem współczynnika dzietności poniżej poziomu prostej zastępowalności pokoleń, którego rezultatem jest brak ciągłości reprodukcji ludności. Ponieważ tendencja ta utrzymuje się w Polsce od lat 90. XX wieku, można zaryzykować stwierdzenie, że znajdujemy się obecnie w „pułapce niskiej dzietności” (Lutz i in. 2006), będącej rezultatem utrwalenia się w kolejnych pokoleniach postaw ukierunkowanych na ograniczanie liczby posiadanych dzieci oraz na dobrowolną bezdzietność. Sformułowana przez Wolfganga Lutza, Vegarda Skirbekka oraz Marię Ritę Testę hipoteza pułapki niskiej dzietności (*The Low Fertility Trap Hypothesis*) zakłada, że obniżająca się wartość współczynnika dzietności stymuluje spadek liczby urodzeń, przyspiesza proces starzenia się populacji, ogranicza ekonomiczne możliwości młodszych pokoleń, a także przyczynia się do ograniczenia liczby dzieci w idealnym modelu rodziny (McDonald 2000, s. 2). Autorzy tej hipotezy upatrują przyczyn obniżającej się płodności w uwarunkowaniach społecznych. Zakładają, że preferencje prokreacyjne są zależne od czynników makrospołecznych (m.in. od utrwalonego społecznego ideału rodziny, systemu zabezpieczeń społecznych, cen mieszkań czy polityki rynku pracy) oraz mikrospołecznych, do których można zaliczyć osobisty ideał rodziny, ukształtowany w toku socjalizacji, zachowania prokreacyjne rodziców, materialne warunki życia itp. (Lutz i in. 2006, s. 173-183).

Należy zaznaczyć, że hipoteza pułapki niskiej dzietności jest jedną z wielu koncepcji aspirujących do wyjaśnienia uwarunkowania postaw i decyzji prokreacyjnych. Formuła niniejszego opracowania nie pozwala na szczegółowe omówienie pozostałych, warto jednak zaznaczyć, że problematyka ta jest szeroko analizowana zarówno w piśmiennictwie zagranicznym (por. np. Mason 1997; McDonald 2000; Leridon 2015; Sobotka 2017), jak i w publikacjach polskich uczonych (np. Kluzowa, Slany 2004; Slany 2006; Kotowska 2014; Kotowska, Józwiak 2012). Biorąc pod uwagę wielość proponowanych ujęć tej problematyki, można stwierdzić, że wypracowanie uniwersalnej teorii płodności nie jest możliwe, jakkolwiek większość autorów podziela pogląd, zgodnie z którym

[...] wzorzec postaw prokreacyjnych jest funkcją systemu wartości moralnych, kulturowych i materialnych ukształtowanego pod wpływem zewnętrznych czynników o charakterze makrospołecznym. Wzorce zachowań prokreacyjnych zależą natomiast od czynników biologicznych,

czynników określających świadomość postaw prokreacyjnych oraz czynników określających możliwości realizacji postaw (Ignatczyk 1990, s. 119).

W socjologicznych koncepcjach wyjaśniających postawy prokreacyjne stosunkowo często pojawiają się twierdzenia wskazujące na związek pomiędzy spadkiem diety i stopniową liberalizacją utrwalonych schematów dotyczących ról płciowych (np. McDonald 2000; Slany 2006; Titkow, Duch-Krzysztozek 2009; Lesthaeghe 2010; Lesthaeghe 2014). Wzrost znaczenia takich wartości i zasad, jak indywidualizm, samorealizacja, określanie się w kategoriach własnego „ja”, autonomia w podejmowaniu decyzji i odpowiedzialność za własne wybory życiowe (Slany 2006, s. 68-69) stanowią społeczne tło przemian prowadzących do emancypacji kobiet, ich ekonomicznej niezależności, które skutkują wyrównywaniem się statusów społecznych kobiet i mężczyzn oraz zanikaniem tradycyjnego podziału ról płciowych. Poza tym liberalizacja norm społecznych odnoszących się do rodzin, wielość akceptowanych stylów życia i ról społecznych sprawia, że kobiety i mężczyźni mogą odczuwać swobodę wyboru idealnych modeli rodziny (Sobotka, Beaujouan 2014, s. 2). Oprócz tradycyjnych form życia rodzinnego opartych na małżeństwie z dziećmi pojawiają się inne, nie zawsze sformalizowane i bazujące na rodzicielstwie związku (np. związki kohabitacyjne czy też oparte na dobrowolnej bezdzietności).

Mając na uwadze opisane przemiany, istotne staje się pytanie, w jaki sposób w nowych warunkach zmienia się podejście do rodzicielstwa. Odpowiadając na nie, Tomáš Sobotka i Éva Beaujouan przekonują: „mimo iż ludzie stali się bardziej tolerancyjni na nietradycyjne zachowania, wysoka wartość rodzicielstwa i posiadania dzieci niekoniecznie zanikła” [tłum. A.Z.] (Sobotka, Beaujouan 2014, s. 2). Jednak w kontekście ewoluujących ról płciowych i wyrównywania się statusów społecznych kobiet i mężczyzn warto sprawdzić, na ile ważne są te kwestie dla kobiet i mężczyzn, którzy wychodzą poza utrwalone przez lata schematy ról płciowych. Można domniemywać, że aktywizacja zawodowa kobiet przyczyniać się będzie do swoistego przewartościowania (przynajmniej u niektórych) życiowych priorytetów. Być może również analogiczny proces będzie można zaobserwować wśród mężczyzn, którzy partycypują w coraz większym stopniu w życiu rodzinnym, realizując model „nowego ojcostwa” (Fuszara red. 2008; Sikorska 2009), wchodząc w rolę nowoczesnych, aktywnych, zaangażowanych ojców (Dzwonkowska-Godula 2011, s. 115). Innymi słowy, interesująca wydaje się kwestia, na ile przejście od modelu ojcostwa i macierzyństwa tradycyjnego ku nowoczesnemu przekłada się na determinację kobiet i mężczyzn do posiadania dzieci i znaczenie, jakie przypisują oni rodzicielstwu.

Założenia metodologiczne

Wyniki zaprezentowane w niniejszym artykule uzyskano w ramach projektu „Uwarunkowania planów i decyzji prokreacyjnych mieszkańców województwa śląskiego”, zrealizowanego w 2016 roku. Celem badań było poznanie decyzji oraz planów związanych z posiadaniem dzieci osób będących w wieku właściwym dla prokreacji, zamieszkujących różne powiaty województwa śląskiego. Problematyka badawcza obejmowała wiele zagadnień dotyczących czynników warunkujących podjęte do tej pory decyzje związane z posiadaniem dzieci, jak również plany dotyczące prokreacji. Ze względu na ograniczoną formułę niniejszego opracowania zaprezentowany materiał będzie dotyczył trzech wybranych pytań badawczych:

1. Jakie są plany prokreacyjne kobiet i mężczyzn?
2. Jakie są najważniejsze powody, dla których kobiety i mężczyźni mają lub chcą mieć dzieci?
3. Jakie działania są skłonne podjąć kobiety i mężczyźni w celu realizacji swoich planów związanych z posiadaniem i wychowaniem dzieci?

Badania zostały zrealizowane przy zastosowaniu techniki wywiadu standaryzowanego. W celu dokonania porównań wyników w kwestionariuszu uwzględniono – między innymi – pytania, którymi posłużono się w ogólnopolskich badaniach dotyczących postaw i potrzeb prokreacyjnych zrealizowanych przez CBOS (CBOS 2010; CBOS 2012).

Założono objęcie badaniami mieszkańców województwa śląskiego w wieku 18-39 lat. Badana populacja została więc ograniczona do kategorii osób pełnoletnich, które są w wieku właściwym dla prokreacji². Dobór próby badawczej miał charakter celowy, kwotowy oparty na takich zmiennych, jak: miejsce zamieszkania, płeć i wiek. Badaniami objęto łącznie 1000 osób.

Charakterystykę badanej populacji z uwzględnieniem najważniejszych cech społeczno-demograficznych zaprezentowano w tabeli 1. Rozkład cech społeczno-demograficznych respondentów świadczy o dużym zróżnicowaniu badanej grupy, badani reprezentują różne środowiska, co pozwala na wyciągnięcie na podstawie ich opinii miarodajnych wniosków.

² Ograniczenie próby badawczej do osób dorosłych, które nie ukończyły 40. roku życia, wynika z doświadczeń badaczy postaw prokreacyjnych, m.in. Zbigniewa Smolińskiego oraz Marleny Kuciar-skiej-Ciesielskiej (1989). Mając na uwadze fakt, że częstość rodzenia dzieci jest wysoce asymetryczna na skali wieku, postulowali ograniczanie udziału w próbie badawczej kobiet starszych wiekiem i stażem małżeńskim, ponieważ większość z nich zrealizowała już swoje plany prokreacyjne.

Tabela 1. Charakterystyka próby badawczej

	N	%
Płeć		
Kobieta	505	50,5
Mężczyzna	495	49,5
Wiek		
18-24 lata	258	25,8
25-29 lat	250	25,0
30-34 lata	248	24,8
35-39 lat	244	24,4
Stan cywilny		
Kawaler/panna	574	57,4
Żonaty/zamężna	390	39,0
Rozwiedziony/rozwiedziona	26	26,0
Wdowiec/wdowa	4	0,4
Brak odpowiedzi	6	0,6
Wykształcenie		
Gimnazjalne lub niższe	28	2,8
Zasadnicze zawodowe	98	9,8
Średnie lub pomaturalne	476	47,6
Wyższe	389	38,9
Brak odpowiedzi	9	0,9
Miejsce zamieszkania		
Wieś	80	8,0
Miasto do 20 tys. mieszkańców	23	2,3
Miasto powyżej 21 tys. do 70 tys. mieszkańców	351	35,1
Miasto powyżej 70 tys. do 100 tys. mieszkańców	17	1,7
Miasto powyżej 101 tys. do 200 tys. mieszkańców	391	39,1
Miasto powyżej 200 tys. mieszkańców	138	13,8

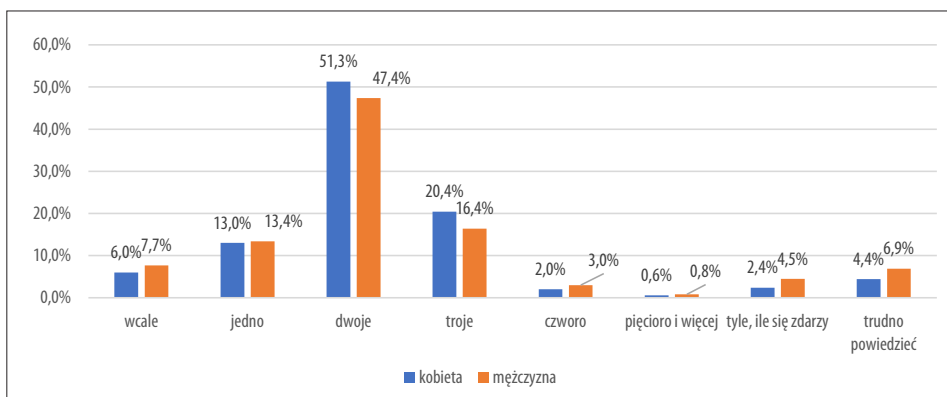
Źródło: badania i obliczenia własne.

Przeprowadzone badania miały charakter opisowy, natomiast zaprezentowana w dalszej części artykułu analiza opiera się na porównaniu opinii uzyskanych w grupach indagowanych kobiet i mężczyzn.

Znaczenie rodzicielstwa i prokreacji w świetle badań empirycznych

Analizę planów i decyzji prokreacyjnych rozpocząć należy od poznania preferowanego przez badane kobiety i mężczyzn wzorca dzietności. Pierwsze pytanie dotyczy więc liczby dzieci, jaką chcieliby mieć respondenci, niezależnie od tego, jaki jest ich stan cywilny, wiek oraz liczba obecnie posiadanych dzieci. Dane zaprezentowane na

wykręsie 1 pokazują, że zarówno kobiety, jak i mężczyźni najczęściej deklarują chęć posiadania dwojga dzieci, przy czym odpowiedź tę wybierało 51,3% kobiet i 47,4% mężczyzn. Troje dzieci chciałoby mieć 20,4% kobiet oraz 16,4% mężczyzn, natomiast jedno – odpowiednio: 13,0% i 13,4% z nich. Bezdzielnosć za najbardziej pożądanym modelem życia uznało z kolei 6,0% respondentek i 7,7% respondentów. Warto również dodać, że 6,9% mężczyzn i 4,4% kobiet miało trudności z określeniem pożądanego liczby dzieci (6,9% wskazań wobec 4,4% odpowiedzi udzielonych przez kobiety). Rozkłady odpowiedzi uzyskane w obu grupach są zatem podobne, co oznacza, że preferencje kobiet i mężczyzn odnośnie do preferowanej wielkości rodziny się pokrywają. Warto również dodać, że zestawienia wyników, uwzględniające wiek badanych, nie wskazują na różnice w pożądanym wzorcu realizowanej płodności – we wszystkich grupach respondentów zdecydowanie najwyższy odsetek odpowiedzi dotyczy dwojga dzieci, na drugim miejscu wskazuje się zaś troje dzieci jako ich najbardziej pożądaną liczbę. To wyobrażenie idealnego modelu rodziny jest zbieżne z wynikami badań CBOS (2012), jak również z danymi pochodzącymi z badań międzynarodowych (Sobotka, Beaujouan 2014). Bazując na wynikach licznych sondaży dotyczących zagadnień związanych z prokreacją, T. Sobotka i É. Beaujouan formułują tezę, że trwałość wzorca rodziny z dwojgiem dzieci, którą obserwuje się w Europie, jest niezwykła. „Wydaje się, że ani długoterminowe doświadczenie płodności poniżej poziomu zastępowalności pokoleń, ani poważne wstrząsy społeczne i gospodarcze czy zmiany kulturowe i technologiczne nie wpłynęły na powszechne przekonanie, że posiadanie dwojga dzieci jest idealne, zarówno z perspektywy jednostki, jak i dla społeczeństwa” [tłum. A.Z.] – piszą autorzy (Sobotka, Beaujouan 2014, s. 25).

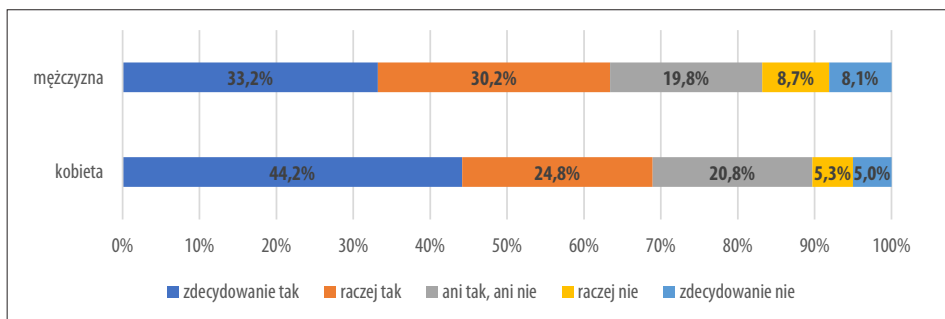

Wykres 1. Liczba dzieci, jaką chciał(a)by mieć respondent(ka) w swoim życiu

* Na wykresie pominięto braki danych.

Źródło: badania i obliczenia własne, K: N = 501, M: N = 494.

O miejscu, jakie zajmuje macierzyństwo oraz ojcostwo w hierarchii wartości respondentów, można wnioskować na podstawie zadeklarowanego przez nich stosunku do stwierdzenia: „Dla osiągnięcia pełnej życiowej satysfakcji człowiek powinien posiadać dziecko”. Na podstawie uzyskanych danych można stwierdzić, że dwie trzecie kobiet zadeklarowało pozytywny związek pomiędzy posiadaniem dzieci i życiową satysfakcją: 44,2% z nich wybrało odpowiedź „zdecydowanie tak”, a 24,8% wskazało na opcję „raczej tak”. Wyraźnie niższy niż wśród kobiet był odsetek mężczyzn deklarujących odpowiedź „zdecydowanie tak” (33,2%). Z kolei 30,2% z nich zaznaczyło opcję „raczej tak”. Zbliżony odsetek respondentek i respondentów udzielił odpowiedzi neutralnej („ani tak, ani nie”), natomiast więcej mężczyzn niż kobiet wybrało odpowiedzi negatywne („raczej nie” i „zdecydowanie nie”). Szczegółowe dane zaprezentowano na wykresie 2.

Wykres 2. Stosunek respondenta/respondentki do stwierdzenia: „Dla osiągnięcia pełnej życiowej satysfakcji człowiek powinien posiadać dziecko”

* Na wykresie pominięto braki danych.

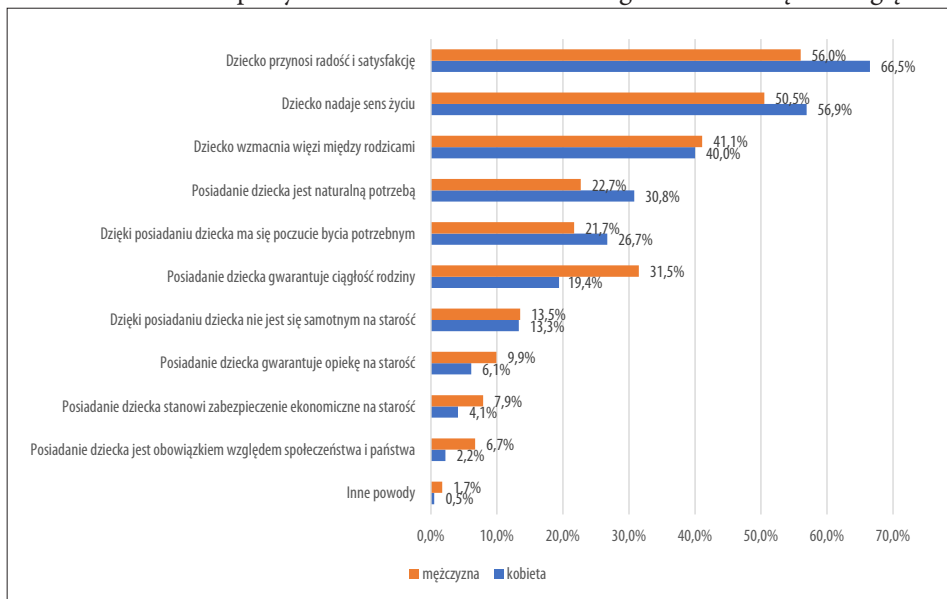
Źródło: badania i obliczenia własne, K: N = 505, M: N = 494.

Przywołane dane pozwalają przypuszczać, że zarówno biorące udział w badaniu kobiety, jak i mężczyźni dosyć wysoko w hierarchii wartości stawiają rodzicielstwo. Jeśli bycie rodzicem jest warunkiem osiągnięcia pełnej życiowej satysfakcji, to zapewne większość badanych będzie dążyła do wejścia w tę rolę. Pewne rozbieżności uwidaczniające się we frekwencjach wskazań udzielanych przez kobiety i mężczyzn można wiązać z wiekiem respondentów: pogłębione analizy pozwalają stwierdzić, że najmłodszy mężczyźni nieco rzadziej niż pozostali badani deklarowali brak przekonania odnośnie do pozytywnej zależności występującej pomiędzy satysfakcją życiową i posiadaniem dziecka. Najpewniej respondentom tym perspektywa rodzicielstwa jawi się jako dosyć odległa, dlatego trudno im odnieść się z pełnym przekonaniem do zaproponowanego stwierdzenia.

Warto również zwrócić uwagę na sporą grupę badanych – zarówno kobiety, jak i mężczyzn – którzy wybrali odpowiedź „ani tak, ani nie”. Ich opinie mogą sugerować,

że samorealizacja nie musi być związana z posiadaniem dziecka, satysfakcję życiową bowiem mogą zapewniać także inne doświadczenia. Znamienne jest to, że procent wskazań na tę odpowiedź był zbliżony we wszystkich grupach badanych wyróżnionych ze względu na wiek, co pozwala wnioskować o utrwalającej się popularności wizji życia, w którym dziecko może, ale nie musi stanowić o odczuwanej satysfakcji życiowej.

Ciekawych informacji dostarcza rozkład odpowiedzi na pytanie o powody, dla których indagowani chcą mieć lub mają dzieci – ich zestawienie zaprezentowano na wykresie 3. Najwięcej kobiet (66,5%) wyraziło przekonanie, że dziecko przynosi radość i satysfakcję. Stosunkowo często pojawiały się również w tej grupie badanych odpowiedzi sugerujące, że dziecko nadaje życiu sens (56,9%). Z kolei dla 40,0% respondentek ważne jest to, że dziecko wzmacnia więź między rodzicami, a dla 30,8% posiadanie dziecka jest naturalną potrzebą. O tym, że dzięki posiadaniu dziecka ma się poczucie bycia potrzebnym, przekonana jest co czwarta uczestniczka badania (26,7%), natomiast mniej więcej co piąta (19,4%) ma lub chce mieć dziecko, ponieważ gwarantuje to ciągłość rodziny. Mniejszy odsetek kobiet (13,3%) podał argument, że dzięki posiadaniu dziecka nie jest się samotnym na starość. Relatywnie rzadko respondentki wiązały posiadanie dziecka z gwarancją opieki czy ekonomicznego zabezpieczenia na starość oraz z rozpatrywaniem rodzicielstwa w kategoriach obowiązku względem

Wykres 3. Najważniejsze powody, dla których respondent(ka) chce mieć lub ma dziecko/dzieci

* Na wykresie pominięto braki danych wynikające z zastosowania reguły przejścia.

** Procent wskazań nie sumuje się do 100, ponieważ badani mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź.

Źródło: badania i obliczenia własne, K: N = 412, M: N = 416.

społeczeństwa i państwa – frekwencje wskazań w odniesieniu do tych argumentów nie przekroczyły 6,1%.

Także w grupie mężczyzn przekonanie o tym, że dziecko przynosi radość i satysfakcję, stanowiło najczęściej deklarowany powód posiadania dziecka (56,0% wskazań). Połowa badanych (50,5%) przyznaje, że decyzja o rodzicielstwie podyktowana jest w ich wypadku przekonaniem, że dziecko nadaje życiu sens. Według 41,1% indagowanych mężczyzn dziecko wzmacnia więź między rodzicami, natomiast o roli dziecka jako gwaranta ciągłości rodziny przekonanych jest 31,5% z nich. Podobny odsetek respondentów deklaruje, że powodem, dla którego chcą mieć dzieci, jest naturalna potrzeba rodzicielstwa (22,7%) oraz bycia potrzebnym (21,7%). Opinie sugerujące, że dzięki posiadaniu dziecka nie jest się samotnym na starość, wyraziło 13,5% mężczyzn, a 9,9% z nich dostrzega w rodzicielstwie szansę na zapewnienie sobie opieki na starość. Niewiele mniej respondentów podawało argument, że posiadanie dziecka gwarantuje zabezpieczenie ekonomiczne na starość (7,9% wskazań), a także że jest to obowiązek względem społeczeństwa i państwa (6,7% odpowiedzi).

Na podstawie uzyskanych danych można stwierdzić, że w obu grupach badanych przeważa pogląd, zgodnie z którym dziecko jest wartością samą w sobie, warunkującą życiową satysfakcję i nadającą życiu sens. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że argumenty te wskazuje większy odsetek kobiet niż mężczyzn, co zwykle się tłumaczy odczuwaną przez nie „naturalną” potrzebą posiadania dzieci czy też „instynktem macierzyńskim”. O ile na gruncie rozważań socjologicznych trudno odnosić się do instynktu macierzyńskiego rozpatrywanego w kategoriach biologicznych, gatunkowych, o tyle warto zwrócić uwagę na ujęcie instynktu jako konstruktu, który jest „społecznie fabrykowany” (Macintyre 1982): posiadanie potomstwa jest swoistą normą społeczną, odzwierciedleniem postaw społecznie pożądanых, którym podporządkowują się kobiety. Proces socjalizacji zakłada wdrożenie do ról płciowych, a głęboka internalizacja ich przepisów może przyczyniać się do odczuwania pragnienia posiadania dzieci. Ponadto, jak zauważa Jan Paradysz (1977), na zachowania prokreacyjne silny wpływ wywiera tzw. efekt demonstracyjny. Polega on na obserwowaniu, a następnie naśladowaniu zachowań osób należących do grup odniesienia. Daje się również zauważyć, że większy odsetek indagowanych mężczyzn niż kobiet prezentuje pragmatyczne podejście do kwestii posiadania dzieci, które mają być swoistą „polisą ubezpieczeniową”: ich rolą ma być sprawowanie opieki nad rodzicami w podeszłym wieku, mają też gwarantować im zabezpieczenie ekonomiczne. Należy też zwrócić uwagę na fakt, że badani mężczyźni wyraźnie bardziej niż kobiety akcentują potrzebę posiadania dzieci w powiązaniu z zapewnieniem ciągłości rodziny – chcą pozostawić po sobie schedę, którą dziedziczyć będą kolejne pokolenia.

O znaczeniu rodzicielstwa dla badanych można również wnioskować na podstawie odpowiedzi, jakich udzielili na pytanie o działania, które byliby skłonni podjąć, aby zrealizować swoje plany związane z posiadaniem i wychowaniem dzieci. Zestawienie odpowiedzi zaprezentowano w tabeli 2. Zarówno kobiety, jak i mężczyźni najczęściej deklarują, że aby zostać rodzicami, poddali się badaniom lekarskim sprawdzającym ich zdolność do zajścia w ciążę lub spłodzenia dziecka. Suma wskazań na odpowiedzi pozytywne („zdecydowanie tak” oraz „raczej tak”) w obu grupach przekracza 90,0%, przy czym jednoznaczne pozytywne deklaracje złożyło więcej kobiet niż mężczyzn. Wśród respondentów pojawiło się z kolei więcej odpowiedzi wskazujących na trudności w udzieleniu odpowiedzi na to pytanie. W odniesieniu do kwestii poddania się leczeniu mającemu na celu zwiększenie szans na zajście w ciążę lub spłodzenie dziecka większą determinację deklarują kobiety: trzy czwarte z nich jest na to zdecydowanych, a 22,0% przyznało, że raczej byłyby skłonne podjąć tego typu działania. W przypadku mężczyzn deklaracje te są bardziej ostrożne: 58,9% z nich udzieliło odpowiedzi „zdecydowanie tak”, a 29,3% wybrało opcję „raczej tak”. Respondenci i respondentki wyrazili podobne opinie w odniesieniu do zmiany miejsca zamieszkania, mającej na celu stworzenie lepszych warunków dla wychowania dzieci – suma wskazań na odpowiedzi pozytywne wyniosła 74,8% w grupie kobiet i 72,6% w grupie mężczyzn. Także pomysł stworzenia rodziny zastępczej poparł podobny odsetek badanych kobiet i mężczyzn, przy czym należy zaznaczyć, że poparcie to nie było szczególnie duże – wyraził je co trzeci badany w każdej z grup, podczas gdy odsetek osób deklarujących brak zainteresowania takimi działaniami oscylował wokół 40,0% zarówno wśród kobiet, jak i wśród mężczyzn. Respondenci i respondentki zgodnie wyrażali również brak akceptacji dla pomysłu zatrudnienia surogatki w celu realizacji planów prokreacyjnych – zdecydowana większość kobiet i mężczyzn (odpowiednio 87,5% i 79,2%) nie zdecydowałaby się na podjęcie takiego działania. Warto przy tym zauważyć, że odsetek mężczyzn deklarujących trudności w zajęciu stanowiska w tej sprawie był o 6,3 punktów procentowych wyższy niż odsetek kobiet wyrażających podobne wątpliwości (14,5% wobec 8,2%). Rozbieżności w deklaracjach respondentek i respondentów ujawniają się najwyraźniej w odniesieniu do rezygnacji z pracy zawodowej w celu poświęcenia się zadaniu wychowania dziecka. Skłonność do podjęcia takiego działania zadeklarowało łącznie 50,5% kobiet (suma odpowiedzi „zdecydowanie tak” i „raczej tak”) oraz 29,6% mężczyzn. Różnice odpowiedzi uwidaczniają się także w odniesieniu do poddania się zabiegowi *in vitro*: pozytywnie odniosło się do tego działania 57,1% kobiet oraz 48,3% mężczyzn, co jest o tyle ważne, że to temu zabiegowi poddawane są kobiety, które najsilniej fizycznie odczuwają jego skutki. Zapewne również dlatego więcej mężczyzn niż kobiet miało trudności z udzieleniem jednoznacznej deklaracji w odniesieniu do tej kwestii. Poddani badaniu

Tabela 2. Działania, jakie był(a)by skłonny(a) podjąć respondent(ka), aby zrealizować swoje plany związane z posiadaniem i wychowaniem dzieci

	zdecydowanie tak		raczej tak		raczej nie		zdecydowanie nie		trudno powiedzieć	
	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M
Poddanie się badaniom lekarskim, sprawdzającym moją zdolność do zajścia w ciążę/ spłodzenia dziecka	77,2%	64,8%	19,6%	26,4%	2,0%	3,2%	0,2%	1,5%	1,0%	4,2%
Poddanie się leczeniu, mającemu na celu zwiększenie szans na zajście w ciążę/ spłodzenie dziecka	74,3%	58,9%	22,0%	29,3%	2,0%	4,4%	0,2%	1,7%	1,5%	5,6%
Poddanie się zabiegowi <i>in vitro</i>	24,1%	23,2%	33,0%	25,1%	16,1%	14,3%	11,7%	14,5%	15,1%	22,9%
Adoptowanie dziecka	22,0%	18,1%	36,1%	29,1%	15,3%	20,8%	7,4%	9,0%	19,1%	23,0%
Stworzenie rodziny zastępczej	12,4%	10,8%	22,3%	20,5%	27,5%	31,8%	11,4%	13,9%	26,1%	23,0%
Rezygnacja z pracy zawodowej i poświęcenie się zadaniu wychowania dziecka	17,1%	8,1%	33,4%	21,5%	23,3%	19,1%	12,1%	19,8%	14,1%	21,3%
Zmiana pracy w celu sprawowania opieki nad dzieckiem	27,5%	17,4%	41,7%	41,9%	10,7%	17,2%	6,0%	7,8%	14,1%	15,7%
Zmiana miejsca zamieszkania, aby stworzyć lepsze warunki dla wychowania dziecka	32,2%	28,1%	42,6%	44,5%	8,2%	9,0%	3,7%	6,1%	13,2%	12,2%
Zatrudnienie surmatki (matki zastępczej)	1,2%	1,7%	3,0%	4,7%	11,9%	14,3%	75,6%	64,9%	8,2%	14,5%

* W tabeli pominięto braki danych wynikające z zastosowania reguły przejścia.

Źródło: badania i obliczenia własne, K: N = 404, M: N = 409.

kobiety i mężczyźni różnią się również pod względem wyrażanych opinii dotyczących adoptowania dziecka. Łącznie 58,1% kobiet rozważyłoby taką ewentualność, podczas gdy odsetek mężczyzn dopuszczających adopcję dziecka wyniósł 47,2%, przy czym co piąta respondentka i co czwarty respondent nie potrafił zająć jednoznacznego stanowiska w tej sprawie. Wyniki badań pokazują ponadto, że kobiety deklarują większą niż mężczyźni skłonność do zmiany pracy w celu sprawowania opieki nad dzieckiem. O ile odsetek odpowiedzi „raczej tak” jest w obu grupach praktycznie jednakowy (41,7% oraz 41,9%), o tyle w przypadku odpowiedzi „zdecydowanie tak” rozbieżności są wyraźnie większe – sięgają 10 punktów procentowych (odpowiednio: 27,5% i 17,4% wskazań).

Zaprezentowane dane pozwalają na zweryfikowanie deklaracji, jakich udzielili badani, odpowiadając na wcześniej zadane pytania. Zarówno dla kobiet, jak i dla mężczyzn posiadanie i wychowanie dzieci jest jednym z życiowych celów. Są skłonni podjąć spory wysiłek, aby go zrealizować, przy czym dostrzeżone rozbieżności w deklaracjach respondentek i respondentów mogą prowadzić do konstatacji, że to jednak kobiety deklarują większą determinację w dążeniu do realizacji planów związanych z posiadaniem i wychowaniem dzieci. Są gotowe na wiele wyrzeczeń, wyrażają gotowość podporządkowania temu wielu innych życiowych aktywności – rola matki wydaje się centralna, a jej przepisy nawiązują do tradycyjnego modelu rodziny. Podobnie zdają się odczytywać ją mężczyźni: deklarują oni co prawda podjęcie działań ukierunkowanych na realizację planów rodzicielskich, jednak wydają się one mieć ograniczony zakres. Kończą się one w przypadku znacznej części badanych tam, gdzie w grę wchodzi ograniczenie aktywności zawodowej. Można zatem przypuszczać, że mężczyźni ci są przywiązani do tradycyjnego podziału ról w rodzinie – być może nie deklarują podjęcia pewnych wysiłków związanych z posiadaniem i wychowaniem dzieci, ponieważ w modelu rodziny, który akceptują, to kobiety czyni się odpowiedzialnymi – między innymi – za opiekę nad dziećmi i oczekuje się od nich redukcji aktywności pozarodzinnej.

Podsumowanie

Zaprezentowane wyniki badań pozwalają jednoznacznie stwierdzić, że zarówno kobiety, jak i mężczyźni chcą mieć dzieci, posiadanie potomstwa jest dla nich ważne, podobnie jak bycie rodzicem. Niemniej jednak to kobiety skłonne są do nieco większych wyrzeczeń i wysiłków ukierunkowanych na realizację planów prokreacyjnych niż mężczyźni. Nie musi to – rzecz jasna – oznaczać, że bycie rodzicem jest dla mężczyzn mniej ważne niż dla kobiet, niemniej jednak z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że część z nich podtrzymuje tradycyjne wyobrażenie podziału ról płciowych. Przykładowo, trudno im wyobrazić sobie, że zrezygnują z pracy zawodowej lub że zmieniają ją w związku ze sprawowaniem opieki nad dzieckiem.

Uzyskane dane wydają się potwierdzać tezę sformułowaną przez Petera McDonalda, zgodnie z którą bardzo niska dzietność w państwach wysoko rozwiniętych stanowi rezultat konfliktu albo przynajmniej niespójności pomiędzy realizowaną w zorientowanych indywidualistycznie instytucjach społecznych równością płci a nierównością, która jest podtrzymywana w instytucjach zorientowanych na rodzinę (McDonald 2000, s. 427). Oznacza to, że o ile dzięki aktywizacji zawodowej kobiet monopol mężczyzn na rynku pracy został przełamany, o tyle sfera domowa nie poddaje się takiej egalitaryzacji. Niedostateczne wsparcie w wypełnianiu ról związanych z wychowaniem dzieci, zarówno ze strony mężczyzn, jak i instytucji, sprawia, że z obawy przed spodziewanym konfliktem ról na linii praca – dom część kobiet rezygnuje z planów prokreacyjnych, bądź – w najlepszym razie – zmienia je w kierunku ograniczenia liczby posiadanych dzieci.

Podsumowując, należy zauważyć, że prezentowane w niniejszym tekście analizy koncentrują się na ukazaniu pewnych różnic i podobieństw w zakresie planów i decyzji prokreacyjnych deklarowanych przez kobiety i mężczyzn. Nie musi to oznaczać, że płeć stanowi najważniejszy czynnik różnicujący postawy względem prokreacji – można bowiem założyć, że jednakowo ważnymi, a nawet istotniejszymi zmiennymi może być wiek, wykształcenie czy stan cywilny. Formuła niniejszego opracowania nie pozwala na zaprezentowanie bardziej szczegółowych wyników, ukazujących zależności między zmiennymi oraz na ich pogłębioną analizę, dlatego też skoncentrowano się na pokazaniu, w jaki sposób kwestię prokreacji i rodzicielstwa postrzegają obecne i potencjalne matki oraz ojcowie.

Trzeba również podkreślić, że referowane wyniki bazują na deklaracjach i opiniach respondentów i jako takie stanowią przyczynek do pogłębionego rozpoznania tematu poprzez badania, wykraczające poza zakres możliwy do uchwycenia za pomocą metodologii właściwej badaniom socjologicznym, np. poprzez przeprowadzenie pomiaru motywacji do posiadania dzieci, które prowadzone są na gruncie psychologii (por. np. Mynarska, Rytel 2014).

Warto również odnieść się do terenu badań – województwa śląskiego. Region ten doświadcza pewnych uniwersalnych problemów demograficznych, takich jak starzenie się populacji, będące następstwem spadku liczby urodzeń, wydłużania trwania życia oraz odpływu wędrownego, przy tym jednak zwraca się uwagę na większą ich dynamikę w porównaniu z innymi obszarami kraju. Województwo śląskie starzeje się szybciej, intensywniej też doświadcza depopulacji. Jednocześnie region ten jest mocno zróżnicowany pod względem demograficznym, społecznym i gospodarczym: są powiaty aktywne demograficznie, w których w ostatnich latach odnotowano wzrost zaludnienia spowodowany dodatnim przyrostem naturalnym i dodatnim saldem migracji, można jednak wskazać również takie, które doświadczają wyraźnego spadku zaludnienia

w wyniku ujemnego przyrostu naturalnego oraz ujemnego salda migracji (Zygmunt 2018). Opinie osób zamieszkujących to województwo nie muszą stanowić odzwierciedlenia przekonań mieszkańców pozostałych regionów Polski, niemniej jednak sondaż, którego wyniki prezentuje niniejszy tekst, przeprowadzono na terenie 27 z 36 powiatów tego województwa, wydaje się więc, że uzyskane wyniki mogą zostać uznane za miarodajne zarówno w odniesieniu do populacji województwa, jak i całego kraju.

Bibliografia

- CBOS (2010), *Postawy prokreacyjne Polaków. Komunikat z badań. BS/4/2010*, Wydawnictwo Fundacja Centrum Badań Opinii Publicznej, Warszawa, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2010/K_004_10.PDF [22.10.2015].
- CBOS (2012), *Potrzeby prokreacyjne oraz preferowany i realizowany model rodziny. Komunikat z badań BS/61/2012*, Wydawnictwo Fundacja Centrum Badań Opinii Publicznej, Warszawa, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2012/K_061_12.PDF [22.10.2015].
- Dzwonkowska-Godula K. (2011), *Ojcostwo jako instytucja i doświadczenie w świetle wypowiedzi młodych wykształconych ojców*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Sociologica”, nr 39, s. 111-127.
- Fuszara M. (red.) (2008), *Nowi mężczyźni. Zmieniające się modele męskości we współczesnej Polsce*, Trio, Warszawa.
- GUS (2019), *Rocznik demograficzny 2019*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa.
- Ignatczyk W. (1990), *Postawy małżeńskie i prokreacyjne młodzieży polskiej stanu wolnego – studium statystyczno-demograficzne*, SGPiS, Warszawa.
- Kluzowa K., Slany K. (2004), *Przemiany funkcji prokreacyjnej w rodzinie*, w: *Oblicze współczesnej rodziny polskiej*, B. Mierzwiński, E. Dybowska (red.), WAM, Kraków, s. 63-95.
- Kotowska I.E. (2014), *Niska dzietność w Polsce w kontekście percepcji Polaków. Diagnoza Społeczna 2013. Raport tematyczny*, MPiPS i ZRZL, Warszawa.
- Kotowska I.E., Józwiak J. (2012), *Nowa demografia Europy a rodzina*, „Roczniki Kolegium Analiz Ekonomicznych”, 28, s. 9-33.
- Leridon H. (2015), *The Development of Fertility Theories: A Multidisciplinary Endeavour*, „Population-E”, nr 70(2), s. 309-348.
- Lesthaeghe R. (2010), *The unfolding story of the Second Demographic Transition*, „Population and Development Review”, Vol. 36(2), s. 211-251.
- Lesthaeghe R. (2014), *The second demographic transition: A concise overview of its development*, „PNAS”, Vol. 111(51), s. 18112-18115, www.pnas.org/cgi/doi/10.1073/pnas.1420441111 pdf [21.12.2015].
- Lutz W., Skirbekk V., Testa M.R. (2006), *The Low Fertility Trap Hypothesis: Forces that May Lead to Further Postponement and Fewer Births in Europe*, „Vienna Yearbook of Population Research”, 4, s. 167-192.
- Macintyre S. (1982), *„Kto chce dzieci?” Społeczne fabrykowanie instynktów*, w: *Nikt nie rodzi się kobietą*, T. Hołówka (red.), Czytelnik, Warszawa, s. 187-215.
- Mason K. (1997), *Explaining Fertility Transitions*, „Demography”, Vol. 34, No. 4, s. 444-445.
- McDonald P. (2000), *Gender Equity in Theories of Fertility Transition*, „Population and Development Review”, Vol. 26, No. 3, s. 427-439.

- Mynarska M., Rytel J. (2014), *Pomiar motywacji do posiadania dzieci wśród osób bezdzietnych. Polska adaptacja kwestionariusza motywów rodzicielskich*, „Polskie Forum Psychologiczne”, t. 19, nr 4, s. 522-543.
- Paradysz J. (1977), *Decyzje prokreacyjne małżeństw w Polsce*, „Studia Demograficzne”, nr 48, s. 55-78.
- Sikorska M. (2009), *Nowa matka, nowy ojciec, nowe dziecko. O nowym układzie sił w polskich rodzinach*, WAIp, Warszawa.
- Skrętowicz B. (1992), *Uwarunkowania zachowań prokreacyjnych kobiet wiejskich*, SGPiS, Warszawa.
- Slany K. (2006), *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Nomos, Kraków.
- Smoliński Z., Kuciarska-Ciesielska M. (1989), *Prokreacja w rodzinie*, GUS, Warszawa.
- Sobotka T. (2017), *Post-Transitional Fertility: Childbearing Postponement and the Shift to Low and Unstable Fertility Levels. Human Fertility Database Research Report*, Vienna Institute of Demography Working Papers, nr 1.
- Sobotka T., Beaujouan E. (2014), *Two is Best? Persistence of a Two-child Family Ideal in Europe*, Vienna Institute of Demography Working Papers, nr 3.
- Titkow A., Duch-Krzysztosek D. (2009), *Intencje i decyzje prokreacyjne w społeczeństwie polskim a polityka przyjazna prokreacji*, „Studia Demograficzne”, nr 155, s. 70-97.
- Van de Kaa D. (2003), *The Idea of a Second Demographic Transition in Industrialized Countries*, „Japanese Journal of Population”, Vol. 1(1), s. 1-34, http://www.ipss.go.jp/webj-ad/WebJournal.files/Population/2003_4/Kaa.pdf [20.12.2015].
- Van de Kaa D. (1987), *Europe's second demographic transition*, „Population Bulletin”, Vol. 42(1), s. 1-59.
- Zygmunt A. (2018), *Potencjał demograficzny Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii – szanse, zagrożenia, perspektywy*, „Górnośląskie Studia Socjologiczne. Seria Nowa”, t. 9, z. 2, s. 100-119.